

Wpływ konfucjanizmu na kształtowanie się systemu prawa w Chinach

System prawa Chin przedkomunistycznych oparty jest praktycznie w całości na konfucjanizmie, który stał się doktryną imperialną za panowania dynastii Han (206 p.n.e.–220 n.e.) i od tego czasu odgrywa on znaczącą rolę w chińskim społeczeństwie, polityce, prawie i ekonomii. Konfucjanizm nie jest zbiorem idei samego tylko Konfucjusza, lecz stanowi konglomerat idei Mencjusza, Xunzi, Dong Zhongshu, a także innych ideologii, a nawet religii. Cywilizacja konfucjańska oparła na ideach moralności, etyki i autorytecie nie wykształciła ani tradycji prawa pozytywnego, ani prawa naturalnego w rozumieniu zachodnioeuropejskim, ponieważ przeczyłoby to koncepcji człowieka, jako istoty społecznej, który osiąga swe człowieczeństwo poprzez proces socjalizacji, polegający na wykonywaniu przypisanych mu obowiązków i służeniu innym. Zachodnie pojmowanie prawa naturalnego, jako pierwotnego i niemożliwego być derogowanym, przeczy konfucjańskiej koncepcji hierarchii społecznej, prymatu społeczeństwa oraz szacunku dla państwa i władzy¹.

Podstawą funkcjonowania społeczeństwa chińskiego była moralność konfucjańska, która poprzez rytuał stała się obowiązującym prawem zwy-

1 J. Rowiński, J. Szczudlik; *Confucianism under the Circumstances of Modernization*, [w:] A.W. Jelonek, B.S. Zemanek (eds.), *Confucian Tradition Towards the New Century*, Kraków 2009, s. 11–17.

czajowym. Na drugim miejscu stało prawo karne osłaniające moralność poprzez sankcjonowanie niedostosowanych jednostek, a w następnej kolejności prawo podatkowe i cywilne², przy czym prawo stanowione ściśle ucieleśniało zasady etyki konfucjańskiej, czego rezultatem był bardzo dobrze rozwinięty system prawny w klasycznych Chinach, odzwierciedlony w pomnikowych kodeksach, a wśród których kodeksy z okresu dynastii Tang (616–907), Ming (1368–1644) i Qing (1644–1911) zasługują na szczególne uznanie. Jednakże prawa stanowione nigdy nie uważano za zewnętrzny i niezbędny element społeczeństwa. Konfucjanizm ustanowił surowe normy altruistycznego postępowania, które były modelami do naśladowania, natomiast sankcje prawne ustanawiane były ze względu na rozsądek i społeczną sprawiedliwość³.

Wiadomo, iż wszelkie ideologie i religie powstawały przeważnie w okresach wielkich kryzysów i przemian społecznych oraz były sztandarem i ostoją wysuwających się na przescenium nowych sił politycznych. Pod tym względem konfucjanizm nie stanowi wyjątku⁴. Wielu współczesnych, tradycyjnie kierunkowanych Chińczyków szukających mądrości w chińskiej przeszłości, postrzega Konfucjusza jako najczystsze wcielenie chińskiego umysłu bądź też podstawowych orientacji w chińskiej kulturze⁵, warto więc przybliżyć w skrócie postać Wielkiego Mistrza.

Jak głosi legenda, narodził się Konfucjusz poprzedziło ukazanie się jednorożca, który trzymał w pysku wygrawerowaną nefrytową tabliczkę z napisem: „Dziecko czyste jak kryształ narodzi się, by zapewnić ciągłość upadającej dynastii Czou, by zostać królem bez królestwa”⁶. Konfucjusz (K’ung-tsy, 551–479 p.n.e.) urodził się w państwie Lu i żył w okresie Epoki Walczących Królestw, czyli ostrych konfliktów społeczno-politycznych. Państwo stworzone za dynastii Czou (ok. 1020–256 p.n.e.), która skonsolidowała liczne plemiona i przyczyniła się do stworzenia jednolitej cywilizacji starochińskiej, w tym czasie rozpadło się już na części i przestało istnieć. Na arenę polityczną wstąpiło wiele niedużych księstw, które zażarcie walczyły o hegemonię. Liczne wojny domowe poskutkowały ważnymi przemianami społeczno-politycznymi, mianowicie burzyły two-

2 A. Kość, *Prawo a etyka konfucjańska w historii myśli prawnej Chin*, Lublin 1998, s. 196.

3 J.K. Fairbank, *Historia Chin*, Warszawa–Gdańsk 2004, s. 58–60, 165–169.

4 Xinzhong Yao, *Konfucjanizm. Wprowadzenie*, pod red. A. Wójcik, Kraków 2009.

5 B. Schwarz, *Starożytna myśl chińska*, Kraków 2010, s. 57–61.

6 Konfucjusz, *Dialogi*, Warszawa 2008, s. 5–13.

rzony w ciągu wieków normy patriarchalno-rodowe, próbując przeciwstawić im nowe, odpowiadające zmienionym warunkom życia. Podczas zacieklej walki o władzę i bogactwo odrzucono wywodzące się z rodowych związków przeszłości ideały wzajemnego poszanowania i braterskiej solidarności. Konfucjusz parał się w życiu różnymi zajęciami, jednakże po osiągnięciu wymarzonego stanowiska urzędniczego, porzucił je w końcu, aby zająć się nauczaniem młodzieży. W swych naukach, główny nacisk kładł przede wszystkim na potępienie wad współczesnego społeczeństwa⁷, a za idealną ambicję uważał doradzanie książętom, jak ustanowić porządek w ich państwach oraz w całym cywilizowanym świecie⁸.

Jedną z najważniejszych koncepcji Konfucjusza, mającej ścisły związek z kształtem późniejszego prawa zwyczajowego w Chinach, jest *dao*. W najszerszym znaczeniu pojęcie to odnosi się zarówno do całościowego, normatywnego porządku społeczno-politycznego oraz jego sieci ról rodzinnych i społeczno-politycznych, statusów i rang, jak i do obiektywnych przepisów właściwego postępowania rytualnego, ceremonialnego i etycznego, które rządzą relacjami pomiędzy tymi rolami. Termin ten obejmuje też wewnętrzną życie moralne żyjących jednostek. O gólnie rzecz ujmując, trzeba wskazać, że *dao* będzie nazwą wszechogarniającego normatywnego porządku ludzkiego⁹. To, czy w państwie panuje moralny ład *dao*, będzie przesądzało o istnieniu bądź też o zagładzie danego państwa, ale będzie również uwznioślało samą instytucję państwa, która będzie jawiła się jako wyznacznik właściwych zasad i norm postępowania. Przecistawiając państwo, w którym panuje *dao*, takiemu, gdzie go brak, czyli państwo, które rządzone jest w sposób właściwy, zgodnie z tradycyjnymi cnotami, takiemu, w którym głównymi metodami sprawowania władzy jest przemoc i okrucieństwo, Konfucjusz popiera istnienie jedynie takiego organizmu państwowego, które potrafi zapewnić byt ludowi, a także stoi na straży określonego porządku moralnego¹⁰.

Drugą niezwykle istotną koncepcją wykreowaną przez Konfucjusza jest dziedzina *li*. Słowo *li* odnosi się do wszystkich tych obiektywnych reguł postępowania, które dotyczą między innymi ceremonii i manier czy zachowania w ogóle i które łączą ludzi i duchy w sieci wzajemnie

7 L. Wasiliew, *Kulty, religie i tradycje Chin*, Warszawa 1974, s. 110–113.

8 B. Schwarz, *op. cit.*, s. 57–61.

9 *Ibidem*, s. 62–68.

10 J. Pawłowski, *Państwo we wczesnej filozofii konfucjańskiej*, Warszawa 2010, s. 232–235.

oddziałujących na siebie ról w obrębie rodziny, ludzkiego społeczeństwa oraz numinotyczną dziedziną poza nim. *Li* jest traktowane jako spoiwo całego normatywnego porządku społeczno-politycznego, ponieważ dotyczy przede wszystkim reguł postępowania odnoszących się do pozycji w ustrukturuowanym społeczeństwie. Ostatecznym celem *li* może być humanizacja hierarchii i autorytetu. *Li* jest więc spoiwem porządku i dotyczy przede wszystkim hierarchii, autorytetu i władzy. Brak uniwersalnej władzy królewskiej mógłby spowodować brak możliwości wpływania na całe społeczeństwo, a więc *li* nie mogłyby być ostatecznie zrealizowane¹¹.

Konfucjusz kładł wyraźny nacisk na minimalizację prawa karnego oraz odchodził od twierdzenia, iż rząd jest dobry, gdy potrafi nakłonić ludzi do postępowania według norm moralnych za pomocą kar i nagród. Jednakże zaznaczał też, iż kary i grzywny, tak jak i armie, są niezbędnym elementem nawet dobrego społeczeństwa, ponieważ zawsze będą występowały pewne grupy, które nie będą poddawały się moralności. Jeżeli *li* się nie rozwija, nie można oczekiwać, iż ludzie będą kierowali się moralnymi nakazami, wtedy też kary i grzywny nie będą sprawiedliwe, będą jednak sprawiedliwe dla tych, którzy są całkowicie zamknięci na wpływ *li*¹². Każda akcja powinna być dokonana w zgodzie z *li*, które będzie eliminowało wszelką spontaniczność, a więc będzie kreowało przewidywalność. *Li* jest więc rodzajem prawa, które nie ma odzwierciedlenia w istocie prawa pojmowanego przez Europejczyków. Jest to prawo moralne uwzględniające relacje pomiędzy ludźmi, wypełniające ramy zachowania politycznego oraz ekonomicznego¹³.

Cechą charakterystyczną ładu społecznego pr zedstawianego przez Konfucjusza jest prymat tradycji oraz prawa zwyczajowego nad prawem pisanym. Konfucjusz zdecydowanie popierał ład społeczny, który byłby organizowany przez rządzących państwem, jednakże ideału tego nigdy nie udało się zrealizować, ponieważ oficjalnie przyjęty za dynastii Han konfucjanizm wiele czerpał z legizmu, który był odpowiedzią na bezpośrednią działalność Konfucjusza i jego uczniów. Jednakże normy prawa zwyczajowego w Chinach nigdy nie ustępo wały skodyfikowanemu ustawodawstwu. Tradycyjne zasady konfucjanizmu stanowiły, iż władca powinien opierać swoje rządy na cnocie oraz sprawiedliwości, ponadto

¹¹ B. Schwarz, *op. cit.*, s. 68–107.

¹² *Ibidem*.

¹³ J. Rowiński, J. Szczudlik, *op. cit.*, s. 11–17.

powinien w taki sposób kształtować swoją kadrę urzędniczą, aby była ona jak najlepiej wykształcona oraz aby składała się z najzdolniejszych ze zdolnych. Władca powinien także strzec ideałów i nie ustępować przed strachem oraz działać zgodnie z własnym sumieniem. Natomiast prosty lud zobowiązany był szanować ład, z czcią odnosić się do starszych oraz surowo przestrzegać nakazów starożytnych mędrców, a przede wszystkim Konfucjusza¹⁴. Ponieważ konfucjanizm jest zwolennikiem systemu opartego na prawie zwyczajowym, odznacza się to silnym odwoływaniem do precedensu, czyli kierowaniem się ku rozważaniom kazuistycznym. Będziemy mieć tu do czynienia z *li*, które będzie narzucało granice szczerości i lojalności poprzez wyznaczenie każdemu jego miejsca i narzucenie mu zachowanie w określonych okolicznościach¹⁵.

Konfucjusz wyciągał wnioski z życia codziennego, jednakże zasady przyzwoitości nie opatrzył metafizycznymi sankcjami, twierdząc, iż wywodzą się one z moralnego charakteru samego wszechświata. Przepisy prawa są więc niczym innym, jak wyrazem tej moralności, a więc modelami czy przykładami do naśladowania, operacyjnymi regułami administracji czy rytualnych zachowań. Naruszenie tych reguł było kwestią bardziej praktyczności czy celowości niż naruszeniem przykazań religijnych. Prawo zostało podporządkowane moralności, a sankcje prawne nakazywała logika lub społeczne doświadczenie leżące u podstaw moralności¹⁶. Należy podkreślić, iż tylko tam, gdzie zostaje zakłócona harmonia, zaczynało ingerować prawo z wszelkimi konsekwencjami. Stosowanie prawa mogło być więc traktowane jako oznaka upadku i dekadencji, próba ratowania egoistycznej jednostki. Etyka konfucjańska dążyła do osiągnięcia moralnego maksymalizmu, a stosowanie prawa stanowionego stanowiło jej karykaturę¹⁷. Tak skonstruowanemu systemowi etycznemu udało się uniknąć dualizmu, który miał miejsce na Zachodzie, a więc rozdziału między literą prawa a zdroworoządkową moralnością¹⁸.

Aby móc przybliżyć ideę zasad etyki konfucjańskiej, nie można nie zwrócić uwagi na podstawową strukturę zależności, w której *li* i *dao* będą podstawą rozumowego uzasadnienia dla organizacji społeczeństwa

14 L. Wasiliew, *op. cit.*, s. 117–122.

15 M.J. Kunstler, *Dzieje kultury chińskiej*, Warszawa 2007, s. 67–81.

16 J.K. Fairbank, *op. cit.*, s. 165–169.

17 A. Kość, *op. cit.*, s. 79, 232.

18 J.K. Fairbank, *op. cit.*, s. 165–169.

i hierarchii, relacji między nadrzędnością a podporządkowaniem. Najślynniejszą frazą Dialogów konfucjańskich jest: „*Jun jun, chen chen, fu fu, zi zi*”, co oznacza „Trzeba, aby władca postępował tak, jak się godzi władcy, minister, jak przystoi ministrowi, ojciec, jak ojcu, a syn po synowskiu”¹⁹. Jeżeli każdy będzie postępował w zgodzie ze swoją harmonią, *li* zostanie utrzymane. Konfucjanizm opiera się na pięciu podstawowych zależnościach: władca–poddany, ojciec–syn, starszy brat–młodszy brat, mąż–żona, przyjaciel–przyjaciel²⁰. Jasny podział ról wskazuje miejsce jednostki w systemie. Struktura chińskiej biurokracji również wyznaczona jest przez kanon hierarchii, z jasno określonymi przywilejami i rangami. Przez dokładne określenie wzajemnych pozycji, uniemożliwia się automatycznie funkcjonowanie prawdziwej równości²¹.

Owe normy i stereotypy związane z hierarchizacją społeczeństwa w sposób trwały wryły się w życie i obyczaje Chińczyków, mianowicie w każdym momencie życia, w każdej sytuacji obowiązywały ściśle ustalone i przyjęte zasady postępowania. Za czasów epoki Han sporządzono swoiste kompendium norm konfucjańskich, a zasady były tym liczniejsze i bardziej skomplikowane, im wyższą zajmowano pozycję w drabinie społecznej²². Zasady etyczne zgodne były z ideą „należytego zachowania zgodnie z pozycją społeczną”, a więc w zgodzie z *li*. Pierwotnie nie dotyczyły prostych ludzi, których postępowanie winno być regulowane raczej systemem kar i nagród niż zasadami moralnymi, natomiast dla elit rządzących miał absolutnie pryncypalne znaczenie. Uzasadnienie nacisku było takie, z jakim Konfucjusz podkreślał wagę właściwego postępowania władcy, co wyraźnie różniło się od postępowania na Zachodzie. Podstawowym punktem rządzenia za pomocą dobrego przykładu była idea cnoty związanej z właściwym postępowaniem. Postępowanie w zgodzie z *li* pozwalało osiągnąć prestiż oraz pozycję człowieka moralnego, natomiast prestiż moralny dawał wpływ na lud, tak więc właściwe postępowanie zapewniało rządzącemu władzę. Normy etyczne próbowały uczynić z każdego człowieka istotę moralną, altruistycznie działającą oraz stojącą w obronie cnoty, kładły nacisk bardziej na obowiązki niż prawa,

19 Przekład: K. Czyżewska-Madajewicz, M.J. Kunstler, Z. Tłumski, *Dialogi Konfucjańskie*, s. 121.

20 A. Kość, *op. cit.*, s. 84.

21 D.Y.H. Chong, *Jak Polacy mogą przebić Mur Chiński. 39 sekretów chińskiej kultury biznesu*, wyd. ConnectAsia 2011, s. 28.

22 L. Wasiliew, *op. cit.*, s. 113–116.

przy założeniu, iż jeżeli każdy będzie wypełniał w należyty sposób swoje obowiązki, otrzyma to, na co zasługuje, w ten sposób w społeczeństwie zapanuje ład z korzyścią dla każdego. Warto zwrócić uwagę na to, iż przepisy te dotyczyły jedynie zewnętrznych uczuć, jednostka powinna zachowywać się i czuć w sposób zgodny z ogólnie przyjętym wyobrażeniem o tym, co moralne, godne i konieczne.

Najważniejszym obowiązkiem była lojalność *zhong*. W obrębie państwa lojalność zapewniała poparcie urzędników dla cesarza i jego dynastii, a idea ta była tak głęboka, iż w przypadku zmiany dynastii urzędnicy wybierali raczej śmierć niż służenie nowemu władcy²³. Lojalność w sferze rodzinnej uwidaczniała się wobec głowy rodu oraz każdego z członków rodziny. W późniejszych czasach ustanowiono wynikające z cnoty *zhong* prawo, mianowicie nie można było zeznawać przed sądem w sprawie toczącej się przeciwko krewnym, zwłaszcza przeciwko rodzicom²⁴. Lojalność pozostała w Chinach kwestią osobistej wierności w stosunku do osoby nadrzędnej bądź do suwerena i nigdy nie przełożyła się na patriotyzm²⁵.

Przedstawiając wpływ konfucjanizmu na kształt prawa w Chinach, nie można pominąć nauki zwolenników w szkoły prawa zwanych w sinologii legistami (*fa-kia*). W przypadku najważniejszych punktów doktryna legistów diametralnie różniła się od konfucjanizmu. Były to dwie praktycznie całkowicie przeciwstawne sobie doktryny. Jednakże w czasach dynastii Han nastąpiła synteza obu doktryn, co dało możliwość konfucjanistom funkcjonowania w coraz bardziej zbiurokratyzowanym społeczeństwie, co więcej, w pewnym sensie konfucjanizm zbliżył się do legizmu i zapożyczył od niego pewne formy²⁶.

Istotą legizmu było stworzenie prawa tak surowego i szczegółowego, aby niemożliwe było pozostawienie człowiekowi nawet najmniejszej decyzji w kwestii jego wykładni²⁷. Jedyne prawem w kraju powinno być prawo ustanowione przez władcę, ponieważ to w nim mają swoje źródło wszystkie prawa i jemu należne jest bezgraniczne i bezwarunkowe posłuszeństwo. Cała władza po winna spoczywać w rękach cesarza i powinna

23 J.K. Fairbank, *op. cit.*, s. 63–67.

24 M.J. Kunstler, *op. cit.*, s. 67–81.

25 R. Dawson, *The Chinese Experience*, London 2005, s. 89–94.

26 L. Wasiliew, *op. cit.*, s. 193–198.

27 R. Dawson, *op. cit.*, s. 108–115.

opierać się na wypełnianiu jego nakazów bądź zakazów, a nie na podstawie wymyślonych norm moralnych. Prawo powinno być wykonywane bez zastanowienia nad jego celo wością, nawet, jeżeli jest jawnie pozbawione sensu. Społeczeństwo miało być równe wobec prawa, a dyscyplina wystarczyła, aby zagwarantować wszechobecny dobrobyt²⁸. Konfucjaniści wyznawali prymat moralności oraz prawa zwyczajowego, odwoływali się do wartości humanitaryzmu, świadomego poczucia obowiązku, kulcie przodków oraz tradycji, natomiast legiści *a contrario* uważali, że ani przodkowie, ani tradycje, ani moralność, nie mogą przeciwstawić się prawu, które powinno opierać się na dyscyplinie kija i surowych karach²⁹. Konfucjańskie *li* motywuje człowieka do wolnego, wewnętrznego posłuszeństwa, legistyczne *fa* prowadzi do posłuszeństwa zewnętrznego stosując kary, *li* tworzy harmonię i pokój, *fa* porządek zewnętrzny, *li* kładzie nacisk na praktykowanie cnót, *fa* na konformizm i postępowanie procesowe, według *li* człowiek powinien postępować, tak, aby nie dopuścić do sporów, według *fa* natomiast spory powinny być rozstrzygane w procesie³⁰.

Należy podkreślić, iż twórcy legizmu byli nie tylko realistami, ale także praktykami, byli to politycy, ministrowi i reformatorzy działający w starożytnych księstwach. Opowiadali się za tworzeniem prawa przez reformatorów, a nadawaniem mu mocy przez władcę, przez co dążyli do maksymalnego umocnienia pozycji nie tylko władcy, ale ich samych. Opracowali nadzwyczaj surowy system odpowiedzialności zbiorowej oparty na wzajemnych donosach oraz obawie przed poniesieniem surowej kary nawet za drobne przewinienia. Legizm umacniał się stopniowo od ok. IV w. p.n.e., stając się od 221 r. p.n.e., czyli od zjednoczenia Chin przez księstwo Ts'in, swoistą filozofią rządzących. Jednakże osiągnięcie sukcesu militarnego i zjednoczenie Chin okazało się dużo łatwiejsze niż utrzymanie rządów na tak zróżnicowanym etnicznie i kulturowo terenie, potrzebna była umiejętna i elastyczna polityka, której legizm na pewno nie gwarantował. Cała ludność musiała podporządkować się edyktom cesarskim, którym daleko było do zgodności z normami moralnymi oraz z tradycją, najłżejsze uchybienia karane były niebywale surowo karane, konflikty tłumione były drogą represji. Doprowadziło to do wybuchu potężnego powstania, które wstrząsnęło cesarstwem i poskutkowało od-

28 M.J. Kunstler, *op. cit.*, s. 67–81.

29 L. Wasiliew, *op. cit.*, s. 185–198.

30 A. Kość, *op. cit.*, s. 84

sunięciem legistów od władzy. Zwyciężył konfucjanizm, który od tego czasu funkcjonował już jednak w formie amalgamatu legistyczno-konfucjańskiego. Mimo wielu rozbieżności, obie doktryny posiadały też cechy wspólne. W kwestii prawa obie teorie były zgodne w tym, iż klasy niższe należy traktować z całą surowością prawa, jednakże ważną kwestią było to, czy prawo to ma być uniwersalne, a więc czy ma też obejmować wyższe warstwy społeczne i grupę rządzącą, a więc kością niezgody był nie stosunek do prawodawstwa, a kwestia równości wszystkich wobec prawa w ogóle. Ważną postacią syntetyzującą obie doktryny był Sun-tsy, który żył w III w. p.n.e., a więc w okresie wielkich przemian politycznych. Podniósł on twierdzenie o niedowierzaniu człowiekowi, który jest ze swej natury zły³¹, a jego charakter należy kontestować za pośrednictwem konfucjańskiego *li* oraz dzięki zastosowaniu praw i kar, co przyczyniło się do przekształcenia konfucjanizmu w system autorytatywny. W późniejszym czasie pojawili się także komentatorzy, którzy twierdzili, iż konfucjańskie *li* okazało się czymś identycznym z legistycznym *fa*³².

Najistotniejsze instytucje, które legizm wprowadził do praktyki rządu cesarstwem, takie jak administracja, podatki, aparat biur okratyczny, okazały się dla konfucjanizmu wygodne z punktu widzenia organizacji i funkcjonowania ogromnego już w owym czasie społeczeństwa chińskiego. Synteza konfucjańskich i legistycznych instytucji, które opierałyby się zarówno na autorytecie prawa i systemie kar oraz na paternalizmie i poszanowaniu tradycji, była konieczna. Połączenie legistycznych metod oraz konfucjańskich ideałów gwarantowało systemowi prawa skuteczność, stabilność oraz konserwatywny charakter. Konfucjanizm okresu dynastii Han nauczył się łączyć cnotę z karą, zmodyfikował i złagodził legistyczną interpretację prawa, zbliżając ją do tradycji wyobrażeń o prawie zwyczajowym, ponadto w dziedzinie idei moralności wysunął się na plan pierwszy i pozostał tam przez następne dwa tysiąclecia³³. *Li* odzyskało swoją wagę i mimo że kodyfikacja prawa była niezbędna, prawo było modyfikowane i praktykowane w zgodzie z *li*, jednakże tworzo-

31 Tradycyjna filozofia konfucjańska zakłada, iż człowiek jest z natury dobry. Stanowiska takie zdecydowanie przedstawiał Mencjusz, jeden z największych uczniów Konfucjusza. Dobroci natury miała dowodzić spontaniczna reakcja człowieka na cudze nieszczęście, „dobro jest dla natury ludzkiej tym, czym dla natury wody jest płynięcie w dół” – P.B. Ebrey, *Historia Chin*, Warszawa 2002, s. 42.

32 L. Wasiliew, *op. cit.*, s. 185–198.

33 *Ibidem*.

ne pod wpływem legistów przez osoby posiadające oprócz cnoty, która nie zawsze była wystarczająca, odpowiednią wiedzę³⁴.

W niezwykle bogatej historii Chin, po zakorzenieniu się już na dobre konfucjanizmu, prawo tworzone było w taki sposób, aby chronić konfucjańską hierarchię relacji międzyludzkich oraz całego ładu społecznego³⁵. Celem funkcyjnym było przyczynianie się do konserwacji tradycyjnego systemu społecznego³⁶. Istniało zróżnicowanie kar za to samo przestępstwo, w zależności od pozycji społecznej i rodzinnej delikwenta. Brak posłuszeństwa w stosunku do rodziców uważano za najgorsze przestępstwo. Przykładowo, syn, który uderzył ojca, zasługiwał na karę śmierci, natomiast ojciec, który bijąc syna, spowodował jego śmierć, mógł zostać skazany jedynie na sto batów ciężkim bambusowym kijem, przy czym liczba sto w rzeczywistości odpowiadało około czterdziestu. Innym przykładem jest żona, która uderzając męża, narażała się na karę stu batów, a z kolei mąż mógł być ukarany za uderzenie żony tylko wtedy, gdy doznała ona poważnych obrażeń i wniosła skargę. Jednakże przyczynienie się do śmierci rodzica zawsze karane było śmiercią i to nawet wówczas, gdy było ono niezamierzone. Podstawą takich postanowień była troska o utrzymanie rytualnego porządku, a kara była swoistą odpłatą za jego naruszenie³⁷.

Jak już wspomniano wcześniej, Chiny posiadały dobrze rozwinięty system prawa stanowionego, którego przykładem jest chiński kodeks cesarski okresu dynastii Tang. Mimo że nie jest to pierwszy chiński kodeks, jest najstarszym zachowanym w całości i stanowi ukoronowanie wielowiekowej historii prawa. Kodeks ten przez przeszło sześć wieków stanowił podstawę prawa, był także punktem wyjścia dla dalszych regulacji, aż do końca cesarstwa chińskiego³⁸. Kodeks dynastii Tang składał się z 500 artykułów podzielonych na 12 rozdziałów i miał głównie charakter karny oraz administracyjny, obejmował także wszystkie przepisy proceduralne dotyczące zawierania małżeństw, dziedziczenia, a także istotne kwestie dotyczące działania administracji rządowej³⁹.

Dynastia Ming wydała dwie nowe kodyfikacje, pierwszą w roku 1374 i drugą w wersji ostatecznej w 1397 roku. Kodeks ten nie był całkowicie

34 R. Dawson, *op. cit.*, s. 108–115.

35 J.K. Fairbank, *op. cit.*, s. 165–169.

36 A. Kość, *op. cit.*, s. 235.

37 J.K. Fairbank, *op. cit.*, s. 165–169.

38 A. Kość, *op. cit.*, s. 114.

39 J.K. Fairbank, *op. cit.*, s. 165–169.

nowym tworem, gdyż na 460 artykułów, aż 356 zostało przejętych z kodeksu Tang. Nowe przepisy były odzwierciedleniem dopasowywania się do nowej sytuacji społeczno-politycznej. Postąpiła neokonfucjanizacja prawa: został zastrzony wymiar kar, co znalazło bezpośrednie odzwierciedlenie w wymiarze kary śmierci przez poćwiartowanie, która obowiązywała w trzynastu przypadkach, m.in. w przypadku zdrady stanu, zabicia rodziców, zabicia dziadków, chłosty męża przez żonę.

Kodeks dynastii Qing ukazał się w wersji końcowej w 1740 roku, zawierał 321 przepisów przejętych z kodeksu Ming oraz 494 nowe, jednakże kara śmierci została przewidziana aż w 3900 przypadkach⁴⁰. Mimo wszystko system ten był zorganizowany w sposób przemyślany i służył w sposób precyzyjny. O karach decydowały sądy powiatowy, prefekturalny, prowincjonalny i stołeczny, a o karze śmierci decydował cesarz. Istniała instytucja apelacji. Natomiast naczelnicy powiatu jako sędziowie mieli określone terminy pojmania przestępców i mogli być surowo karani za błędne wyroki. Kierownik powiatu, jako sędzia, implementował odpowiedni przepis, kierował się precedensami lub stosował analogię. Opublikowanych było tysiące precedensów, które opatrzone były komentarzami, jednakże nie stanowiły one o systemie precedensowym, tylko miały być pomocne dla sądzących naczelników⁴¹.

Mimo rozbudowanego systemu prawa, ludzie unikali jednak procesów sądowych. Podstawowym powodem była wspomniana już wcześniej kwestia odwoływania się do prawa w kontekście lekceważenia moralności albo uznania słabości moralnej sprawy. Jednakże istniały także inne powody, mianowicie zarówno powód, jak i pozwany mogli być przesłuchiwanii za pomocą tortur, musieli również opłacać wożnych sądowych. Problemem była także instytucja prawnika, mianowicie oprócz prywatnych sekretarzy do spraw prawnych, których radzili się naczelnicy powiatu, nie istniała instytucja zawodowego prawnika ani prywatnego pełnomocnika, który reprezentowałby strony. Powodem tego była za pewne sprawiedliwość, która miała charakter urzędowy i zawsze skłaniała się ku państwu i łaadowi społecznemu, funkcjonowała raczej w pionie, a więc w relacji państwo–jednostka, niż w poziomie, gdzie rozstrzygane są spory między poszczególnymi ludźmi⁴².

40 A. Kość, *op. cit.*, s. 142–159.

41 J.K. Fairbank, *op. cit.*, s. 165–169.

42 *Ibidem*.

Konfucjanizm miał także istotny wpływ na postrzeganie przez Chińczyków praw człowieka, nie było instytucji chroniących jednostkę, oskarżenia mogli być arbitralnie aresztowani, zakładano, że są winni, zmuszani byli do samo obwiniania przy braku obrońcy oraz jakiegokolwiek szansy na obronę w ogóle, a wszystko to w imię interesu państwa, co skrzętnie wykorzystywane było w czasach Rewolucji Kulturalnej w Chinach. Prawa człowieka w Chinach są traktowane jako prawa historyczne, co oznacza, iż brane są pod uwagę przez pryzmat historycznych uwarunkowań, nie są one ani uniwersalne, ani absolutne. Obecnie Chiny są na drodze do opracowania własnej koncepcji praw człowieka, co ma nieodwrotny skutek związany z kontaktami z Zachodem oraz z zachodnią koncepcją praw człowieka. Warto jeszcze zaznaczyć, iż koncepcja praw politycznych jest ściśle związana z tradycyjnym pojmowaniem praw człowieka⁴³.

Podsumowując, wskazać należy, że od ponad dwóch tysięcy lat konfucjanizm był kierunkiem wyznaczającym drogę kształtowania się nie tylko systemu prawa w Chinach, ale i całej struktury społecznej, biurokratycznej i administracyjnej. Do końca XX wieku prawo nie było instytucją niezależną i służyło przeważnie jako instrument sprawowania rządów, było narzędziem pozwalającym na obronę ładu moralnego i co warto raz jeszcze podkreślić – służyło interesom państwa, nie jednostki, dlatego też spory między ludźmi rozstrzygano na drodze rozwiązań zwyczajowych i nieurzędowych, na drodze odniesień do zwyczajów i miejscowych opinii. Tradycja konfucjańska rozwinęła też osobliwe postrzeganie praw człowieka przez Chińczyków i mimo że od XIX wieku niepokoiło ono Zachód, nie należy potępiać samej wizji, gdyż ma ona głębokie ukorzenie doktrynalne w umysłach niemal całego społeczeństwa chińskiego. Przekształcenie nauk Konfucjusza w oficjalną ideologię państwową miało ogromny wpływ na losy państwa, ponieważ konfucjańskie normy i ideały przekształcone zostały we wzorce i symbole tego, co prawdziwie chińskie. Każdy Chińczyk od urodzenia był wychowywany zgodnie z konfucjańską tradycją, przyjmował ten model życia w spadku od przodków i mimo że w trakcie swojego życia został np. taoistą, zmiana przekonania nie przeszkadzała w konfucjańskim zachowaniu, obyczajach, stosunku do ludzi. Prawo zwyczajowe ukształtowane przez normy konfucjańskie stało się modelem życia, formą organizacji oraz wyznacznikiem sposobu myślenia⁴⁴.

43 J. Rowiński, J. Szczudlik, *op. cit.*, s. 11–17.

44 L. Wasiliew, *op. cit.*, s. 198–201.